

հատիկ հնարքը կարծեմ իրեն խօսելու տեղիք և առիթ չտալն է, բայց ամենայն որ աս ալ գրեթէ անկարելի է. վասն զի շատախօսը մարդ մը որ տեսնէ՝ ընկերու թեան մը մէջ որ մտնէ՝ չկրնար համբերել, պէտք է որ խօսի. և ընդհանրապէս դիտուած բան է որ ընկերու թեանց մէջ ամենէն առջի ու վերջի խօսողը շատախօսն պիտի ըլլայ գրեթէ միշտ: (Թ) Ե որ կարենաս զանգակ մը զարնել, և միանգամայն զանգակը ձայն չհանէ, ան ատեն կ'ըսեմ թէ շատախօսին ալ կրնաս հնարք մը գտնել որ ընկերութեան մէջ քիչ մըն ալ ուրիշ ըսածներուն մտիկ դնէ լուծեամբ:

Տ. Վ. Շ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մոնաքոյ կամ Միանիք:

ՊԵՐՄԱՆԱԿԱՆ տէրութեանց մէջ Պաւերայի թագաւորութիւնն ալ քանի մը տարիէ 'ի վեր քաղաքականութեան գլխաւոր կեդրոններէն մէկն է շատ բանի կողմանէ, և ամենքն ալ կը հաւանին որ Պաերմանիայի մէջ գեղարուեստից կողմանէ առաջինն է Մոնաքոյ՝ տէրութեան մայրաքաղաքը: Ի՞նչ քաղաքը ընդարձակ դաշտի մը մէջ ու լճարի և Վալիէնի բլուրներուն մէջ շինուած է, ու Պաերմանիայի ամենէն գեղեցիկ քաղաքներէն մէկն է: (Թ) Եպէտ և կլիման ու շրջակայ տեղերուն երկիրը այնչափ լաւ չէ, բայց քիչ ատենուան մէջ շատ գեղեցկացաւ ու մեծցաւ, մանաւանդ 1828էն 'ի վեր բոլորովին փոխուեցաւ: Ըրջապատը պարիսպ մը ունի, եօթը դուռն, և վեց արուարձան: Վաղաքը անկանոն ձևով շինուած է. նոր շինուածքներուն մէջ՝ կը գտնուին շատ միջին դարու շէնքեր. բայց շատ փողոցներ ալ կան շիտակ ընդարձակ ու սալայատակ՝ գեղեցիկ տներով ու մե-

ծագործ պալատներով զարդարուած. թէպէտ տներուն շատը սիւնազարդ ու կամարակապ են՝ բայց քառակուսի կրակապատ աղիւսով: Բնակչաց թիւը հարիւր հազար է քովի արուարձաններովը. թաղերը չորս հատ են, ու աս բաժանմունքը չորս գլխաւոր ճամբայով որոշուած է. բայց քաղքին գեղեցիկութիւն տուող տեղուանքը հասարակաց շէնքերն են, ինչպէս Լ. Բէսի հրապարակը, որուն չորս կողմը կամարակապ է և գեղեցիկ ծառազարդ, Սաքս-Յոլմէփ ըսուածը, Լ. Կէրի և Սաքսիմիլիանոսի հրապարակները. նոյնպէս նաև Սաքս դըքսին, Վուլիէլմոսի և կամ Ֆուկերի, տէրութեան ներքին պաշտօնէին պալատները, քաղաքին դատարանը, նոր փողերանոցը, մաքսատունը, զինարանը, նոր ձիւրնթացարանը, երկու գլխաւոր թատրոնները, որոնցմէ մէկը որ է նորաշէն թատերգարանը՝ Լ. Երոպայի գեղեցիկներէն մէկն է. Լ. Երոպայի դքսին պալատը, որուն մէջ ազնուագին հաւաքմունք մը կայ պատկերաց՝ նկարչութեան ամէն վարժարաններէն, և Վանուպի շատ քանդակներ, և այլն: Հասարակաց հիւանդանոցը, և սուրբ Տոգի ըսուածը. Սուսէոնը, թանգարան քանդակաց, որ Վաերմանիոյ ամենէն գեղեցիկ շէնքերէն մէկն է, նաև թանգարան կամ Վաշլիճ՝ նկարուց, առջինէն ոչ ինչ ընդհատ սիրուն յիշատակարան մըն է: Իսկ ուսմանց Լ. Երոպայի մէջ ունեցած դպրոցներուն մէջ ամենէն մեծագործն էր. և մանաւանդ թագաւորական պալատը, որ Լ. Երոպայի սքանչելի ու հոյակապ արքունեաց մէկն է, և ներքին անհուն ընդարձակութիւնն ու մեծագործութիւնը հրաշալի: Բայց արժանի յիշատակի բան է մէջի եղած թագաւորին մատուռը իրեն վաւերութեանն ու ճոխութեան համար. ասոր մէջն է նաև Միքէլանճէլլին հրաշալի պատկերը, և շատ հետաքրքրական նիւթեր: Ի՞նչ պալատին մէջ է-

ղած արուեստական հաւաքմանց մէջ կան մանրանկարի թանգարան մը, և է 130 կտոր բան, և Սաքսիմիլեան թանգարանը, որուն մէջ երևելի վարպետ նկարչաց պատկերքները կը գտնուին: Թագաւորականնոր բնակութիւնը գորշախայտ կիճով շինուած է՝ Գիորենցայի համբաւաւոր Փիթթի ըսուած պալատին նման:

Սոնաքոյի եկեղեցեաց մէջ իրեք հատ անուանի է. սուրբ Մտուածածնայ եկեղեցին, որ է մայր եկեղեցին, որուն մէջը շատ մեծագին պատկերներ կան, և Սուրբ Ստեփանոս Պաւսերացի կայսեր գեղեցիկ շիրիմը: Երկու հատ աշտարակ ունի 333 ոտք բարձրութեամբ, որոնց վրայէն սքանչելի տեսարան մը կը տեսնուի: Երրորդութեան ժամը. որ կտրաձև է և գմբէթը 18 հատ կորնութեան սիւներուն վրայ հիմնած է: Իսկ սուրբ Սիբայէլ՝ Վերմանիոյ եկեղեցեաց մէջ ամենէն գեղեցիկներէն մէկն է. հոս է Լագինէոս Պոհարնէին շիրիմը, որն որ Թորվալտսէնի գրչին մեծ պատիւ կ'ընէ:

Եւ քաղքիս պատկերաց հաւաքմունքները խիստ երևելի են. պատկերաց թագաւորական մուսէնը 1,600 այլևայլ հուշակաւոր վարպետաց գործքերը կը գտնուին, և մէջը զլխաւոր ութը դահլիճ կայ՝ լեցուն հին և նոր Վերմանացի, Գիանարացի, Վաղղիացի, Սպանիացի և Իտալացի նկարներով: Թագաւորական մատենադարանը, որուն մէջ 400,000 գիրք, ու 16,000 ձեռագիր, և 20,000էն աւելի տպագրութեան սկիզբը տպուած գրքեր: Իսկ համալսարանին զրքատունը 160,000 գիրք կայ: Բնդհանուր վարժարանին մէջ թանկագին հաւաքմունքներ կան, ինչպէս է զրամաբանական թանգարանը, որուն մէջ 10,000էն աւելի ոսկի զրամ կը գտնուի յունական և հռոմէական. նաև կենդանաբանութեան, հանքաբանութեան թանգարանները, և պրագիլեան տնկոց ու արուեստից մուսէոնը: Ունի նաև գիտութեանց ճեմարան, որ հաստատուեցաւ 1759ին, և աստղաբաշխա-

կան դիտարան, և տնկաբանական պարտէզ. արուեստից ակադեմիայ մըն ալ կայ: Հնութեանց թանգարանը տասուիրեք դահլիճ ունի, ուր հարուստ հաւաքմունք մը կայ քանդակաց, և Լթենքի, Սորնթոսի ու Լըգոսի հին վարժարանացը քանդակներու:

Եւ մայրաքաղաքս շատ տեսակ վարժարաններ ունի. զլխաւորներն են համալսարանը, որ Լարոպայի երևելինէն մէկն է. ուսմանց թագաւորական կրթարանը, որ այլևայլ աստիճան կը բաժնուի, որուն մէջ կը պատրաստուին 1,000 աշակերտէն աւելի՝ համալսարանին ուսմանց ընթացքին մէջ մանելու. բժշկականութեան, անասնաբուժութեան, գեղարուեստից դպրոցները, տեղագրութեան դպրոցը, որ աշխարհագրաց վերաբերեալ ուսմունք է:

Օխուորական ակադեմիայն, հրազինուց դպրոցը, համարուեստից ու ձեռակերտից վարժարանները, վերջապէս խուլ և համր տղոց համար կրթարանը, աղջկանց դպրոցը՝ որ կ'ըսուի Սաքսիմիլեան կրթարան, ազնուական օրիորդաց համար շինուած է. Իկէոնը կամ լսարանը, և երկու նախակրթարանքը: Երթանի յիշատակաց է նաև Սէյիսէն պախ անունով ուսումնականին մանթիկան և մեքենական կրթարանը՝ իր գործարանէն ելած գործեաց բաւակութեանն ու ճշգրութեանը համար: Եւ շարհագրական կրթարանը, որ պարոն Վոթթա հիմնեց. և մեծ վիմազրատունը Պ. Սէնէնֆելտէր, որ վիմազրութեան առջի գտնողը եղած է: Բաց ասոնցմէ որ Սոնաքոյի պատիւ կ'ընեն, շատ ուրիշ շէնքեր ալ կան, ինչպէս են աղքատանոցներ, որբանոցներ, յիմարանոց, վերջապէս այն ամէն կատարելութիւնները ունի՝ ինչ որ քրիստոնէական ու մարդասիրական պարտքը կը պահանջեն: Ձեռագործներու կողմանէ ունի քանի մը գործարաններ կերպասի, երկաթեղինաց ու չքնաղագիւտ զարդուց, ազնիւ գարեջրի, ու գեղեցիկահիւս գորգերու, որ ոմանք Լոպլէնի հաւասար կը դնեն, որով նաև

վաճառաշահութիւնն ալ բաւական բա-
նուկ է :

Շատ հասարակաց հրապարակներ՝
որ վերը յիշեցինք՝ Սոնաքոյի բնակ-
չացը պտըտելու տեղուանքն են . ասոնց
մէկուն մէջը որ կ'ըսուի հրապարակ
Վարդինա 100 ոտք բարձրութեամբ
կոթող մը կանգնեց 1833^{ին} | ուղովի-
կոս Ա թագաւորը 'ի յիշատակ քաջաց
Պաւերացւոց որ անկան Ռուսաստանի
պատերազմին մէջ 1812^{ին} Վափոլէոնի
ժամանակը : Սաքս-Յոլսէփ հրապա-
րակին մէջ, որուն չորս կողմը կը զար-
դարեն թագաւորական նոր պալատը,
մեծ թէատրոնը, փողերանոցը և թըղ-
թատունը, կանգնուած է խիստ գեղե-
ցիկ պղնձաձող արձան մը 'ի պատիւ ա-
ռաջին թագաւորին Պաւերացւոց :

Խսկքաղաքացւոց գլխաւոր ճեմելեաց
տեղուանքներն են Բրադէր ըսուածը,
որ Իզար գետին մէջի կղզիներէն մէկն
է . անգղիական ըսուած պարտէզը, աս
պարտէզին մէջէն կ'անցնի Իզար գետը,
խիստ ընդարձակ և խիստ աղէկ ձևով
շինած : Եւոր մօտ է Հոֆհարթէն ըսուած
թագաւորական պարտէզը, կամարա-
սիւնով զարդարած չորս դին՝ որոնց ներ-
սի դին Պաւերացի քաջ նկարիչները
կարգաւ որմնանկարներով զարդարեցին
և կը ներկայացնեն ժԳ դարէն սկսեալ
ինչուան մեր օրերը պատահած Պաւե-
րայի պատմութեան երևելի դիպուած-
ները :

Սոնաքոյի շրջակայքը կան նաև շատ
տեղուանք քաղաքացւոց զուարճութե-
համար . գլխաւորներն են Լրոս-Հէս-
սէլոհ, Փէզլինկ գիւղը, որուն ճամբան
սքանչելի է, Պոկէնհաւզէն ըսուածը
Իզարայ գետափունքը, որուն վրայ նոր
երկաթէ կամուրջ մը կայ դէպ 'ի քաղ-
քին մօտ, վերջապէս նաև զանազան
թագաւորական ապարանքներ : (Ժ) Թա-
ւորը ամառը Լինֆէնպուրկ գիւղը կ'եր-
թայ կը նստի, որ քաղքէն մէկ ու կէս
փարսախ հեռու է : Եւապարանքը Ս եր-
սայի օրինակին վրայ շինած է, երևելի
է մէջի պատկերաց թանգարանը, փա-
կարանը ու գեղեցիկ ջրերն ալ շատ

զուարճալի կ'ընեն ասոր բնակութիւ-
նը : (Ը) Լէյսհէյմ, որ քաղաքին հիւսի-
սային կողմը իրեք կամ չորս փարսախ
հեռու է . Վերմանիայի ամենէն մե-
ծագործ թագաւորական արքունիքնե-
րէն մէկը կը սեպուի, գերազանց դահ-
լիճ մը ունի ու մեծ սանդուխ մը, և
1,600 հատ ալ նկար :

(Ի) Կայ ասոնցմէ Սոնաքոն ունի նաև
ուրիշ շատ շինուածքներ, որ յաջորդ-
դարերուս մէջ յիշատակարան մը պի-
տի ըլլան իրենց թագաւորացը ունե-
ցած գեղարուեստից ու մեծագործու-
թեանց եռանդեանը . որոնց մէջ կըր-
նանք ըսել թէ քան զամէնը աւելի գե-
րազանցեց հիմակուան Սաքսիմիլիա-
նոս Բ : Յոլսէփ թագաւորին հայրը՝
| ուղովիկոս Կարոլոս Լէգոստոս, որ
1848 մարտի 21^{ին} թագաւորութենէն
հրաժարելով ու տէրութեան խնամքը
իր որդւոյն յանձնելով՝ ինքզինքը առ-
ջինէն աւելի իր տէրութեան մէջ գեղ-
արուեստներն ու դպրութիւնները ծաղ-
կեցնելու տուաւ . և նոյն իսկ ինքը
գերմանական դպրութեան մեծ պա-
տիւ կ'ընէ իր քերդողական աշխուժովը
ու բանաստեղծական գրուածքովը : Եւ
թագաւորը որ ուսումնական ընկերու-
թեանց յարգը այնչափ խորունկ թա-
փանցած էր և անոնց յորդոր ու քաջա-
լեր տալը՝ իր թագաւորութեան փառք
սեպած էր՝ առանց ազգի ու երկրի զա-
նազանութիւն ընելու, քանի մը ան-
գամ հաճեցաւ նաև մեր վանքն ալ այց
ելլելու, և բաւական ալ չսեպելով իր
ճարտասան բերնովը տուած քաջալե-
րութիւնները, իր քերթողական գրիչն
ալ սրեց վանքին իւր յատուկ ձեռագրո-
վը քերթուած մը նուիրելու, որն որ շա-
տոնց եւրոպական ազգաց իրենց լեզու-
ներովը ծանօթ ըլլալուն՝ չենք ուզեր
մեր ազգն այսպիսի փառք մը զրկելու .
որուն հայերէն թարգմանութիւնը ը-
րած է այնպիսի անձ մը որ իր հայերէն
լեզուի վրայ ունեցած իշխանութեամբ
ըր և քերթողական հանճարովը՝ ազ-
գային արդի մատենագրութեան մեծ
պատիւ կ'ընէ :